

О.І.Ганжа

СПРОБИ ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ СЕЛЯНСТВА УКРАЇНИ В РОКИ НЕПУ.

Нова економічна політика передбачала залучення широких мас селянства на бік радянської влади. І тут влада опинилась поміж двох вогнищ. З одного боку, виконання цього завдання вимагало від неї проведення масових заходів по роз'ясненню своєї політики серед широких селянських мас, а це було можливо лише за умови скликання різноманітних зборів, конференцій і т.п. на які мали запрошуватися не тільки її прихильники. Однак з іншого боку, саме такі збори могли стати місцем з'ясування селянами спільності своїх інтересів, які далеко не завжди співпадали з інтересам режиму, і усвідомлення спільності яких останній дуже боявся.

Першою спробою режиму вирішити це завдання можна вважати запровадження скликання безпартійних селянських конференцій. Відновленням їх скликання на початку 1920 року режим переслідував декілька цілей. По-перше, він розраховував з допомогою цих конференцій відвернути селян від повстанської боротьби і залучити їх до «будівництва для них цілком чужого, якого вони не розуміють і якому не можуть вірити»¹. По-друге, і це було головнішим — конференції мали не тільки виявити настрої, що панували серед селянства, ступень впливу різних його прошарків, а й сприяти посиленню впливу більшовиків на селі.

На початку 20-х років селянські конференції скликалися дуже часто. Вже за 1920 рік було проведено 117 безпартійних селянських конференцій різного рівня². На них розглядалися різноманітні питання державної політики, які мали цікавити селян. З метою підняття авторитету конференцій широко практикувалась участь в них членів радянського уряду та ВУЦВК. Однак дуже швидко виявилось, що більшовикам дуже важко направляти діяльність конференцій в потрібному для себе руслі. Про це, зокрема, свідчать звіти губкомів КП(б)У про роботу цих селянських форумів, в яких дана і повна картина настроїв селян.

Селяни-делегати з самого початку приймали активну участь як в роботі конференцій, так і в підготовці резолюцій. Часто, особливо на початку, замість резолюцій, заздалегідь підготовлених більшовиками, селяни пропонували свої, зміст яких не завжди відповідав більшовицьким, і домагались їх прийняття. Так, в

березні 1921 року делегати селянської конференції Куп'янського повіту (Харківщина) прийняли резолюцію, суть якої зводилась до вимог негайного припинення громадянської війни; відміни монополії держави на реалізацію сільськогосподарських продуктів; сплати за фураж та інші товари, які забирались у селян радянськими частинами, по ринковим цінам; визнання України незалежною народною республікою³.

Ситуація для більшовиків ускладнювалась ще й тим, що партійний склад перших конференцій був досить різнобарвним. Крім більшовиків та співчуваючих ним, органи державної влади зафіксували участь в конференціях представників інших партій: боротьбистів, боротьбистів, укапистів. Під виглядом безпартійних в конференціях початку 20-х років часто приймали участь також представники заборонених політичних течій: петлюрівці, самостійники та деякі інші. Саме тому керівництво першими конференціями значною мірою опинилось в руках боротьбистів, як найбільш впливової партії на селі. Вони, якщо і не очолювали їх формально, то безумовно мали на них переважаючий вплив⁴. Вже в березні 1920 року, оцінюючи хід селянських конференцій на Київщині секретар ЦК КП(б)У С.Косіор змушений був визнати, що майже на всіх селянських з'їздах приймаються резолюції боротьбистів і що симпатії селян явно на їх боці⁵.

Зіткнувшись з невідомою для себе розстановкою сил на конференціях, незвичні до поразок, державні функціонери часто вдавались до різноманітних бюрократичних хитрувань, щоб применшити свої поразки. Так, коли в лютому 1920 року на селянській конференції Богодухівського повіту більшість отримала лівоесерівська резолюція по поточному моменту, голосування було визнано недійсним, через «неправильність голосування»⁶. Частота подібних випадків приводила до того, що частина партійних працівників пропонувала взагалі припинити скликати конференції щоб, як вони висловлювалися, «не дати приводу торжествувати боротьбистам»⁷.

Позиція більшовиків на конференціях ускладнювалась ще й тим, що режим змушений був відмовитися від класового принципу підбору делегатів. Делегати на конференції обиралися на сільських сходах. Селяни активно використовували цей факт. На конференції намагались послати своїх представників усі прошарки селян. Особливу активність на цих сходах проявляли найбільш заможні селяни, оскільки конференції були для них чи не єдиною можливістю висловити свої вимоги.

Соціальний склад перших же конференцій засвідчив, що при вільних виборах селяни скоріш за все обирають делегатами представників своєї майнової групи, а ніяк не бідніших за себе. Саме тому з самого початку питома вага представників різних прошарків селян на конференціях відповідала їх питомій вазі у складі сільського населення з деяким переважанням в бік більш заможних селян. Так, у роботі селянської конференції Ізюмського повіту (Харківська губернія), яка проходила на початку 1920 року, прийняло участь 350 чоловік. За даними державних органів тільки 30-40 чоловік з них були бідняками, 50 — куркулями, останні (тобто 260-270 чоловік) — середняками. Склад Зміївської безпартійної селянської конференції, за визначенням Харківського губкому КП(б)У, «у більшості був куркульським»⁸. Однак не слід розуміти це буквально, оскільки у випадках невдач режиму, «куркулями» ставала більшість делегатів, настрої яких не відповідали сподіванням більшовиків.

В 1923 року органами влади була зафіксована участь представників найбільш заможних верств селян — куркулів, за радянською термінологією — у роботі безпартійних селянських конференцій Білоцерківського району (Київський округ), Волчківського району (Лубенський округ) та містечка Хмельник (Вінницький округ)⁹. В подальшому їх питома вага серед делегатів конференцій і географія участі постійно зростали. В 1924 року представники заможних верств складали в середньому 10-15% від загальної кількості учасників¹⁰. І в подальшому, не дивлячись на всю протидію впади, соціальний склад делегатів неухильно змінювався не на користь прихильників режиму. В 1926 році основну їх масу складали середняки — 45%, незаможні селяни також складали 45%, проте членів КНС було тільки 17%. Комуністів серед делегатів налічувалось усього 1,4%¹¹. Все це і обумовило той факт, що режим так і не наважився надати селянським конференціям права законодавчої ініціативи, тобто їх рішення не були обов'язковими для державних органів. Однак влада мусила рахуватися з ними, оскільки конференції являлись виразниками громадської думки широких селянських мас.

На конференціях розгорнулася гостра боротьба між делегатами від бідніших селян, яких підтримував режим, та представниками більш заможних верств. Вона тривала весь час їх скликання. Незаможники вважали, що радянська влада занадто багато уваги приділяє середнякам на шкоду їх інтересам, та вимагали продовження політики розкуркулення, середняки, а особливо

заможні депутати висували вимогу передачі землі міцним господарям, які в змозі її обробити та ліквідації КНС¹².

Таким чином, конференції поступово ставали не стільки місцем для політичної обробки селян в більшовицькому дусі, на що розраховував режим, скільки місцем де вони намагались вирішити хвилюючі їх питання причому не завжди в дусі, який би задовольняв владу. На конференціях дуже швидко виявилось, що на селі накопичилось достатньо невдоволення політикою радянської влади. Перш за все це невдоволення знаходило свій вияв в висвітленні питань економічного життя села: неадекватне збільшення податкового тягара та охоплення ним все нових сторін селянського господарства, “ножиці цін” та інші.

Селяни все більш настійно вимагали зниження податку, відміни строків платежу, розрядів та коефіцієнтів, а також більш рівномірного його навантаження на різні верстви селян; зменшення розриву в цінах на сільськогосподарську та промислову продукцію та інше. Коли режим змушений був виконати деякі з цих вимог, селяни не безпідставно побачили в цьому свою перемогу. Так, в 1926 року на селянській конференції Синельниківського району (Павлоградський округ) один з виступаючих селян відверто заявив: “Натискали в попередніх роках, і хоч трохи, а податок зменшили. В цьому році натиснемо — зменшать податок з худоби та чорних парів”¹³.

На терені земельної політики, з одного боку звучали вимоги розігнати колективи, припинити переселення та відняти землю у незаможників, так як останні здають її в оренду, а отримав орендну платню “плюють у стелю”. З іншого боку серед незаможників виявлялась тенденція до нового зрівняльного перерозподілу землі¹⁴.

З середини 20-х років в ході роботи та в рішеннях селянських конференцій все більше місця починають займати політичні вимоги. Перш за все вони торкались привілейованного, як вважали селяни, становища робітничого класу в державі. Більш того, вони подекуди ставили вимогу перейменувати “робітничо-селянську” республіку на “селянсько-робітничу”, оскільки селяни становлять більшість населення. В найбільш радикальних виступах селяни погрожували проведенням другої “селянської” революції.

Особливу увагу селян привертала питання діяльності низового радянського апарату. На конференціях селяни наголошували на необхідності його чистки та зміцнення.

Практично у всіх виступах вони підкреслювали зневажливе, а інколи і хамське ставлення голів і секретарів сільрад до селян. Багато виступаючих відмічали безкарність працівників низового радянського апарату, поширення серед них пияцтва, рукоприкладства і навіть казнокрадства¹⁵. Особливе обурення селян викликав той факт, що влада цих злодіїв не судила, а лише переводила на інше місце, «від гріха подалі». Так, як приклад, на Ізюмській окружній селянській конференції, що проходила в 1925 р., наводився факт, що голову Бринської сільради, який розтринькав 1200 пудів селянського хліба, в якості покарання лише перевели на таку ж посаду в Петровський район¹⁶. Широке розповсюдження подібних явищ приводило до того, що на багатьох конференціях виступаючи висували пропозиції про необхідність ліквідації КНС та сільських партійних (комуністичних) осередків, про створення селянських спілок¹⁷. Остання думка, яка все більше поширювалася серед селянства, породжувала особливе хвилювання влади, оскільки її втілення в життя загрожувало існуванню самих підвалин тоталітарного режиму.

На конференціях піднімалось також питання про необхідність чіткого визначення терміну «куркуль», бо його невизначеність створювала простір для свавільних дій представників влади на селі. Делегати селянських конференцій неодноразово відмічали, що на місцях «куркулем охрещують будь-кого, без розбору»¹⁸.

Підсумовуючи питання, скарги, заяви, які найбільш часто піднімалися на селянських конференціях, завідуючий організаційно-інструкторським відділом ЦК КП(б)У М.Ікс в листі на ім'я генерального секретаря ЦК КП(б)У Е.Квірінга, датованому квітнем 1925 року, склав, за матеріалами оглядів про діяльність безпартійних селянських конференцій, своєрідну «селянську програму»¹⁹, виконання якої могло б применшити антирадянські (за висловом сучасників) настрої селян. Вимоги цієї програми, за їх важливістю, автор поділив на дві групи — «програму-мінімум» та «програму-максимум».

Пункти першої вимагали певну фінансову і політичну самостійність села: створення сільрад у невеликих селах, які повинні були б складатися виключно з мешканців села, які б до того ж займались сільським господарством та мати судові права (по дрібних позичках — до 10-15 крб.). Селяни вимагали також, щоб селянина можна було позбавляти виборчих прав тільки по суду, а самі вибори мали проходити не голосуванням за списками, а індивідуальним; держава мала звільнити селян від

гербових зборів з заяв і довідок, що видавались сільрадою; сільські ради повинні були тримати самостійний бюджет, а сільські школи переведені на державне утримання. Держава повинна була забезпечити село безплатною медичною допомогою на рівні забезпечення робітників, а діти селян повинні були мати змогу безкоштовно навчатися у профшколах та вузах.

Однією з найбільш масових вимог селян була вимога позбавлення права користування землею тих, хто не обробляв її, або багато років підряд повністю здавав в оренду. Цю категорію селян на селі називали «ледарями». Більшість таких господарств знаходилась в групі незаможницьких, які користувалися економічною підтримкою влади: саме вони не платили, або майже не платили податків. Існували такі господарства в основному за рахунок орендної платні, перетворюючись таким чином у своєрідних рантиє.

Значна увага в цій «програмі» приділялась іншим економічним питанням, зокрема податковим. Селяни вимагали права сплачувати податки не по заздалегідь визначених строках, а на протязі року; звільнення від додаткових податків сільських кустарів та селян, що реалізують свою продукцію на ринку; фактичного скасування гужової повинності та необхідності нести міліцейські обов'язки. Присутні на з'їздах вимагали також свободи віросповідань для селян і обмеження прав прорадянських громадських організацій на селі — КНС та комсомолу.

Поряд з цим на конференціях селяни висували і більш далекосяжні вимоги — рівні виборчі права для робітників і селян, пропорційне представництво селян в державних установах, або, в найбільш радикальних випадках — передача частини влади селянству, зокрема перетворення селянських конференцій в законодавчі з'їзди²⁰. В подальшому подібні вимоги звучали все виразніше, часто затуляючи собою економічні вимоги. Так, згідно даних інформаційного відділу ЦК ВКП(б), на безпартійних селянських конференціях столичного Харківського округу, які пройшли в березні 1926 року, й де вплив урядових органів був найбільш вагомим, делегати висунули пропозиції про здійснення «рівності бідноти, середняків і куркулів, робітників і селян, про вибори низових органів (влади) без контролю вищих органів, про збільшення представництва селян, у порівнянні з робітниками, у ВУЦВК та на з'їздах рад, про вибори на Всеукраїнський з'їзд рад безпосередньо на райз'їздах»²¹.

Таким чином, селянські конференції все більше випадали з-під контролю режиму. Вони ставали тим місцем, де селянство в

голос заявляло про свої вимоги, яким все більше не відповідала політика, що її проводила держава. Так, секретар Катеринославського губкому КП(б)У у закритому листі, адресованому в ЦК КП(б)У змушений був визнати, що безпартійні селянські конференції, які пройшли в губернії в першій половині 1925 року «виявили велике невдоволення селян нашою політикою на селі, яке в окремих випадках доходить до антирадянських виступів»²².

Виступи делегатів на конференціях, які проходили в першій половині 1926 року, йшли по трьом основним напрямкам. Перший стосувався взаємовідносин між робітничим класом і селянством, диктатури, як вважали селяни, робітничого класу над селянством. Звідси випливали вимоги організації селянського союзу, скасування монополії зовнішньої торгівлі та інші. Другий напрямок — це роль партії, диктатура партії над безпартійними, малий відсоток селян в партії, незнання комуністами потреб села і, як висновок, вимога створення «відкритої комуністичної партії» з переважанням в ній селян. І нарешті, третій напрямок, національна нерівність, засилля євреїв в партійному і державному апаратах та пільги євреям-переселенцям²³.

В другій половині 20-х років все більше уваги делегати конференцій починають приділяти питанню створення селянських спілок. В їх функції мав входити, на думку селян перш за все, захист їх економічних інтересів. Ідея організації селянських спілок, яка почала висуватися ще в попередні роки, постала з усією гостротою у вигляді вимоги яку висували не тільки заможні селяни, а й середняки і частина бідноти. Так, з 8 районних конференцій Херсонського округу, які відбулися на початку 1926 року, це питання піднімалося на шести, до того ж на половині з них делегати настійно вимагали поставити його в порядок денний²⁴. Як приклад, що ілюструє позицію селянства, можна навести перипетії Березнеговатської районної безпартійної селянської конференції (Херсонський округ). На ній група делегатів, що представляла найбільш заможну частину селянства району, зробила спробу взяти до своїх рук керівництво конференцією. Різкі сутички почалися ще з виборів президії. Спираючись на середняків, серед яких їх гасла знаходили підтримку, ця груда делегатів спромоглася частково досягнути своєї мети: конференція пройшла під антибільшовицькими гаслами. На додаток до майже всіх вищезгаданих вимог, конференція поставила питання про виплату грошей по розписках Червоної

армії за взяті в роки громадянської війни хліб та худобу, а також про повернення вкладів з ощадних кас²⁵.

Посилення самоусвідомлення селянством своїх потреб та інтересів, яке режим розглядав як посилення «антирадянських тенденцій селянства» не могло його не хвилювати. Намагаючись не допустити подальшого викристалізування їх вимог та об'єднання селян на цій основі, державні органи почали все більш рідко скликати селянські конференції та все більш звужувати їх порядок денний, аж поки в 1927 року вони зовсім перестали скликатися.

Однак найбільш серйозну потенційну небезпеку для режиму становили спроби селян створити власні політичні об'єднання, які повинні були захищати загальноселянські інтереси.

Вперше такі організації, що отримали назву «крестьянских союзов» були створені в роки революції 1905-1907 років. Тоді вони відіграли значну роль у політичному пробудженні селянства. На тому етапі більшовики енергійно підтримували діяльність та вимоги цих союзів. В.І.Ленін високо оцінював їх як «безумовно „грунтовну“, реальну організацію мас, ... безумовно революційну в своїй основі, здатну застосовувати дійсно революційні методи боротьби»²⁶.

Після Лютневої революції, поряд з організаціями загальноросійського «крестьянского союза», на Україні, за рішенням I Всеукраїнського селянського з'їзду, почала створюватися окрема Селянська спілка. Дуже швидко ця організація стала однією з найбільш поширених і найавторитетніших форм селянських об'єднань, особливо в сільськогосподарських губерніях України. Селянська спілка систематично проводила губернські і повітові селянські з'їзди, на яких вибирали відповідні ради селянських депутатів та Комітети селянської спілки. Вже на осінь 1917 року в Україні діяло 10 губернських, 103 повітові й близько 12 тисяч волосних та сільських комітетів²⁷.

Після приходу до влади, ставлення більшовиків до цих селянських організацій різко змінилося. Крім усього іншого це було зумовлено ще й тим, що в роки громадянської війни новостворені спілки виявилися тією силою, що досить успішно конкурувала з більшовиками за вплив на селянство. До того ж існування цієї «реальної організації мас» села докорінно суперечило політиці режиму, спрямований на розкол селянства. Тому селянські спілки були проголошені контрреволюційними, куркульськими організаціями, основною метою яких була

“боротьба з диктатурою пролетаріату”. Отже агітація за них підпадала під визначення “контрреволюційна діяльність” з усіма відповідними висновками. На початку 20-х років, в ході боротьби з повстанським рухом, старі селянські спілки були розгромлені.

Проте, не дивлячись на усі намагання влади, ідея селянських спілок міцно увійшла у свідомість селянства. Вимога відновлення їх діяльності була чи не однією з перших масових політичних вимог селян. Вона висувалась практично на всіх громадських зібраннях, які проходили за участю селян — від сільських сходів та перевиборчих зборів до безпартійних селянських конференцій²⁸

Вже в 1922 року органи держбезпеки відмічають перші випадки агітації за відновлення діяльності селянських спілок. В 1925 року цей рух було зафіксовано вже в 25 округах України²⁹. Однак він ще не носив масового характеру. Надалі кількість подібних виступів збільшувалась з року в рік. Особливо багато їх спостерігалось під час виборчих кампаній до рад. Так, якщо за перші вісім місяці 1926 року було зафіксовано 72 випадки проведення агітації за організацію селянських спілок, то лише у вересні того ж року ОДПУ зафіксувало 28 випадків, а в жовтні їх налічувалося вже 64³⁰. Одночасно зі збільшенням кількості, ці випадки набували все більш організованого характеру. Все частіше вимоги легалізації селянських спілок починають зустрічатися в рішеннях сільських сходів, протоколах сільрад і навіть в резолюціях селянських конференцій. Так, подібна вимога, не дивлячись на всю протидію президії, була прийнята на одній з конференцій Павлоградського округу³¹, яка проходила ще в 1925 році.

Популяризація вимоги відновлення селянських спілок значною мірою сприяли реалії життя, оскільки саме спільні дії всього селянства часто примушували владу йти йому на поступки. Так, серія своєрідних локаутів, що відбулися взимку-навесні 1925 року змусила уряд значно розширити і спростити сферу використання відносин найму-оренди, чого настійно вимагали селяни. Зменшення податкового тягара в 1925 року вони також пояснювали своїм тиском на впаду.

Ідею відродження селянських спілок підтримувала абсолютна більшість селянства, окрім мабуть наймитів. Навіть серед частини членів КНС, які загалом являлись опорою режиму на селі, відмічалось, як вказували у своїх звітах місцеві партійно-державні працівники, бажання «перетворити КНС в загально-селянські спілки»³². У всіх випадках підтримку ідеї селянських

спілок влада пояснювала впливом ворожих їй сил. Навіть у бідняків, в такому випадку впливало на поверхню або «антирадянське минуле, або приналежність до якої-небудь антирадянської партії, наприклад, есерів»³³.

Спілки, за думкою їх ініціаторів, повинні були стати захисниками інтересів трудового селянства усіх радянських республік, «якщо в центральних державних органах його воля буде пригноблена волею інших класів: робітників, інтелігенції чи будь-якою партією»³⁴.

Однак форма реалізації селянських спілок різними прошарками розглядалась по-різному. Якщо сільська інтелігенція розглядала їх як прообраз майбутньої селянської партії, яка повинна була разом з комуністами прийняти участь у керівництві країною, то більшість селян вбачала в них лише щось на зразок загально-селянської профспілки. Свої вимоги вони саме так і обґрунтовували: «селян грабують, їх ніхто не захищає. У робітників є профспілки, тому вони живуть добре, їдуть на селянській шиї. Якби у нас була селянська спілка, то ми б зуміли відвоювати свої права»³⁵. Не дивлячись на таке розходження поглядів, і ті, і інші були спільними в одному — вони розглядали можливість діяльності селянських спілок виключно в радянських умовах.

Вимоги селян щодо відродження селянських спілок були підтримані всіма небільшовицькими політичними силами, які ще залишилися в країні. Перш за все це буди есери. На жаль, цей бік їх діяльності відомий, головним чином з більшовицьких джерел, де його висвітлено вкрай скупко й тенденційно³⁶.

Значну роль у боротьбі за відновлення селянських спілок зіграла не стільки партія есерів, яка була значною мірою розгромлена і знекровлена, скільки окремі її члени, а також члени інших політичних угруповань, що свого часу діяли на території України. Серед них буди і колишні махновці, і колишні петлюрівці, і колишні учасники гетьманського союзу «Хлібороб», і члени УКП, УПСД. Вихідці з села, вони подекуди продовжували користуватися там значним особистим авторитетом. Це допомагало їм вести роботу по захисту інтересів селян. Так, члени УКП керували діяльністю одного з перших осередків селянської спілки, який був утворений в 1925 року на Кременчущині. Ініціатором постановки питання про створення селянської спілки в селі Анатольївка (Березанський округ) був член партії есерів з 1905 року Ляхов. В селі Котельна (Полтавський округ) керівну роль в ініціативній групі по створенню селянської спілки відігравали «куркуль»

Левадний, уповноважений земельної громади Переяславець та член КНС Левченко. В селі Парутино (Миколаївський округ) ярим провідником ідеї селянських спілок був колишній есер, бідняк Араменко, а його найближчим помічником середняк Росинець, колишній член партії більшовиків, що вийшов з неї з ідеологічних міркувань³⁷.

Правлячі кола добре розуміли неможливість остаточного утвердження тоталітарного режиму в країні без повної підлеглості селян, які становили абсолютну більшість населення, своїм інтересам. В це, у випадку відродження селянських спілок, які охопивши більшість селян, безумовно стояли б не на більшовицьких позиціях, було б більш ніж проблематичним. Це відверто визнавалось керівництвом більшовиків. На пропозицію Н.Осинського (В.В.Оболенського)* створити спеціальну «селянську радянську спілку» досить гостро відреагував М.Калінін. Відкриваючи дійсне підґрунтя ворожого ставлення до політичного об'єднання селян, він заявив, що «створення селянського союзу під будь-яким прапором дає змогу куркульству та прошарку, що до нього примикає, об'єднати свою політичну лінію, зробити її загальною, що йде у розріз з інтересами комунізму»³⁸. Тобто головна небезпека існування селянських спілок для режиму полягала в тому, що вони неминуче ставали організаціями, які б переможно конкурували з РКП. А це вже відверто загрожувало більшовикам втратою контролю над селом, де, як вони самі були змушені визнати «керівництво залишається за нами лише тому що на селі не було інших політичних організацій, які б могли легально керувати селом»³⁹. Ця загроза була для них настільки страшна, що заборонялись навіть фракції незаможників на з'їздах, оскільки останні, за думкою ЦК більшовиків, могло перетворити їх на зародки селянських спілок⁴⁰.

В другій половині 20-х років ідея селянських спілок почала оволодівати селянською молоддю, особливо тими її представниками, які навчались у вузах республіки. На цей факт спеціально зверталась увага в доповіді ДПУ УСРР «Про селянські спілки на Україні», яка була підготовлена для ЦК КП(б)У у вересні 1926 року. В ній спеціально підкреслювалось, що «інтелігенція, яка вийшла з селянських кіл і зараз знаходиться у вузах Києва, Харкова та інших міст веде значну роботу по створенню всіляких селянських спілок, «Українських селянських об'єднань» та ін.»⁴¹

* Н.Осинський (В.В.Оболенський) на той час був заступником наркома землеробства та заступником голови ВРНГ РСФРР.

Ця несанкціонована громадська активність молоді не відповідала стратегічним планам режиму, а тому розглядалась ним виключно як антирадянська, тобто як контрреволюційна.

Владою вживались всі можливі заходи, щоб не допустити переходу від загальних побажань, агітації за створення селянських спілок до реального їх створення, а тим більше до їх консолідації. Для цього використовувались найрізноманітніші засоби: від пропагандистських кампаній до репресій.

Ще на початку 1921 року ЦК РКП(б) направив до місцевих партійних організацій спеціального листа, в якому кваліфікував селянські спілки як есерівські організації, ворожі радянській владі⁴². Лист рекомендував проведення ряду заходів, спрямованих на дискредитацію спілок. Виконуючи це розпорядження, редколегії більшості державних та більшовицьких партійних газет та журналів підготували ряд тенденційних статей та підбірок документів, які б мали доказати реакційну (за уявою більшовиків) суть селянських спілок.

Більш вагомий валив на обмеження поширення вимог про відновлення селянських спілок справляла діяльність органів держбезпеки. Маючи на увазі популярність ідей селянських спілок і намагаючись не допустити їх реального створення, ДПУ часто само провокувало "діяльність" по створенню селянських спілок. З одного боку органи держбезпеки висували як ініціаторів їх створення своїх таємних співробітників, а з іншого намагались "прив'язати" селянські спілки до всіх «контрреволюційних організацій», які вони розкривали (наприклад, Українська мужицька партія, СВУ та інші).

Крім того, використовуючи розгалужений освідомлюючий апарат всіх державних відомств, режим не допускав скільки-небудь реальних кроків до дійсного утворення цих організацій. З цією метою він часто вдавався до превентивно каральних заходів. Так, збори прихильників селянських спілок в селах Британи та Нові Маячки (Одещина) не відбулися внаслідок арешту багатьох їх учасників⁴³.

Відсутність загальноселянських політичних організацій мала для селянства вкрай негативні наслідки. Це ускладнювало знаходження спільної мови, вироблення загальної лінії у відношенні з режимом, захист спільних інтересів. Одночасно для режиму ця відсутність полегшувала проведення політики розшарування села, протиставлення різних соціально-майнових верств селян, селянам, поряд з іншими факторами,

В кіневому підсумку саме політична роз'єднаність багато в чому допомогла режиму в наступні роки досить легко придушити опір селянства політиці колективізації

-
- ¹ Ленін В.І. Московська губернська конференція РКП(б). Наше зовнішнє і внутрішнє становище і завдання партії. Промова 21 листопада 1920 р. // ПЗТ. — Т.42. — С.34.
- ² ЦДАГО. — Ф.1, оп.5, спр.389. — Арк.23-24.
- ³ Там же. — Оп.20, спр.366. — Арк.4-6,81.
- ⁴ ЦДАВО. — Ф.2, оп.1, спр.827. — Арк.11-13.
- ⁵ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.137. — Арк.173.
- ⁶ ЦДАВО. — Ф.2, оп.1, спр.827. — Арк.11.
- ⁷ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.137. — Арк.173.
- ⁸ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.195. — Арк.68.
- ⁹ ЦДАВО. — Ф.1, оп.2, спр.2405. — Арк.10.
- ¹⁰ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.212. — Арк.74.
- ¹¹ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.2334. — Арк.19.
- ¹² Там же. — Спр.1175. - Арк.104; спр.2117. — Арк. 4-5.
- ¹³ Там же. — Спр.2118. - Арк.140.
- ¹⁴ Там же. — Спр.2117. - Арк.50.
- ¹⁵ Там же. — Спр.2114. - Арк.38-43.
- ¹⁶ Там же. — Арк.41.
- ¹⁷ Там же. — Спр.2117. — Арк.4-5.
- ¹⁸ Там же. — Спр.2114. — Арк.43.
- ¹⁹ Там же. — Спр.2133. — Арк.36-37.
- ²⁰ Там же. — Спр.2117. — Арк.48.
- ²¹ Там же. — Спр.2328. — Арк.63.
- ²² Там же. — Спр.2135. — Арк.63.
- ²³ Там же. — Спр.2334. — Арк.19.
- ²⁴ Там же.
- ²⁵ Там же. — Арк.19-20.
- ²⁶ Ленін В.І. Перемога кадетів і завдання робітничої партії // ПЗТ. — Т.12. — С.311.
- ²⁷ Ярослав Малик. Тоталітаризм в українському селі. Перша спроба впровадження (жовтень 1917 - березень 1918 р.). — Львів,1996. — С.15.
- ²⁸ ЦДАВО. — Ф.1,оп.2,спр.4106. — Арк.32; Спр.3933. — Арк.14.
- ²⁹ Известия ЦК КП(б)У. — 1926, № 8-10. — С.25.
- ³⁰ ЦДАГО. — Ф.1,оп.20, спр,2316. — Арк.150.
- ³¹ Там же. — Спр.2133. — Арк.54.
- ³² ЦДАГО. — Спр.2334. — Арк.68.
- ³³ Там же.
- ³⁴ Историк-марксист. — 1927, т.5. — С.122.
- ³⁵ ЦДАГО. — Ф.1,оп.20,спр.2329. — Арк.134-135.

---

³⁶ Напр.: Вестник агитации и пропаганды. — 1921, № 11-12. — С.10-12; Известия ЦК ВКП(б). — 1921, № 31. — С.2-3; Историк-марксист. — 1927, т.5. — С.122 та інші.

³⁷ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.2317. — Арк.2-4.

³⁸ Цит. за: Кукушкин С.С. Сельские советы и классовая борьба в деревне. — М.,1968. — С.53.

³⁹ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.2221. — Арк.12-14.

⁴⁰ Там же. — Арк.8.

⁴¹ Там же. — Спр.2317. — Арк.11.

⁴² Отчет ЦК РКП за период с 1 марта по 1 мая 1921 г.// Известия ЦК ВКП(б). — 1921, № 31. — С.2-3.

⁴³ ЦДАГО. — Ф.1, оп.20, спр.2329. — Арк.154.